

BØMARK 1 OG 2

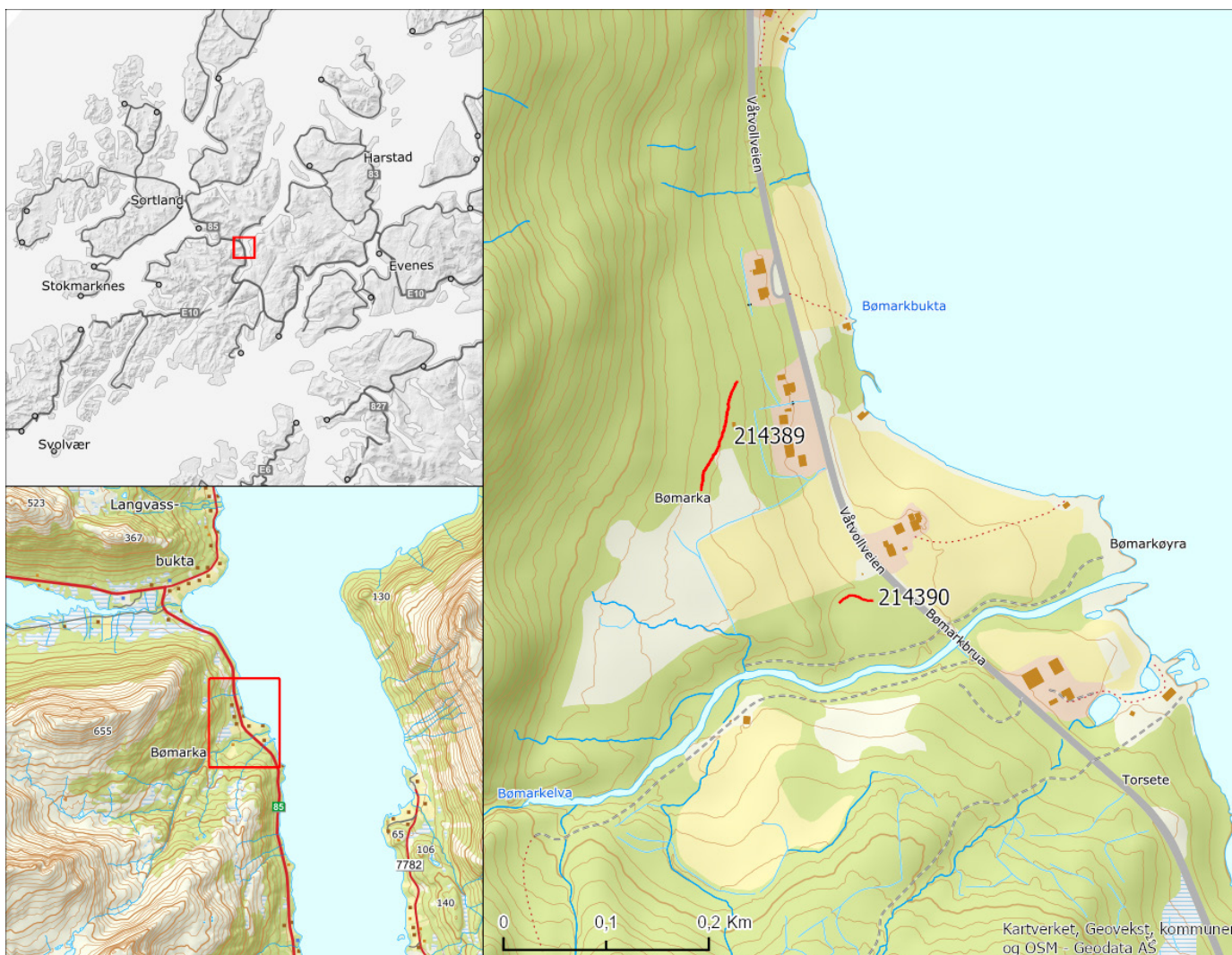
SAMISKE BOSETNINGER FRA NYERE TID

av Inga Malene Bruun og Erik Kjellman

Kommune og fylke	Kvæfjord, Troms
Askeladden ID	214389 og 214390
Kulturminnetype/ strukturer	Annen arkeologisk lokalitet
Utgravningsleder	Inga Malene Bruun
Feltledere	Erik Kjellman (GIS)
Feltmannskap	2
Tidsrom	11.08., 19.09. og 09.09.2021
Dagsverk i felt	6
Metode	Manuell avtorving, rensing av steingjerder
Avtorvet areal	93 m ²
Hoh.	25-30 m og 10 m
Datering	1600-tallet - moderne

BAKGRUNNEN FOR UNDERSØKELSENE

I 2015 registrerte Sametinget to steingjerder på gården Bømark i Gullesfjorden/ Guollesvuotna, samt flere andre kulturminner. Totalt ble det registrert 21 automatisk fredede samiske kulturminner her, blant annet en vanmølle, sommerfjøs, stall, brønn, to gammetuffer og veifar. Av alle disse er det bare de to steingjerdene (id 214389 og 214390) som blir berørt av veiplanene. Gjerdet og det rike kulturlandskapet sees i sammenheng med samisk gårdsbosetting, såkalte finnyrdninger, på 1600-tallet (Sommerseth, 2018, s, 17-19).

Figur 1 Lokaliseringskart for Bømark id 214389 og 214390

BELIGGENHET

LOKALISERING

De to steingjerdene lå med en avstand på ca. 200 meter, om lag 1 kilometer sør for veikrysset mellom Rv85 og fylkesvei 850 (Figur 1). Id 214390 var plassert i kanten av en elveslette, ved elveutløpet til Bømarkselva. Selve muren lå i bunnen av en skråning, ca. 70 meter nord for elva og ca. 30 meter vest for veien.

Rundt 200 meter mot nordvest, adskilt av en åker, lå id 214389. Dette gjerdet lå åpent i en myr i overkant av bebyggelsen. I den sørlige enden av gjerdet var det ca. 125 meter ned til veien i øst, mens denne avstanden bare var 65 meter i gjerdets nordlige ende. Gjerdet lå mellom 26-32 moh.

TOPOGRAFI, VEGETASJON OG BERGGRUNN

Elvesletta der Id 214390 lå, var godt overgrodd, med høyt gress og noen trær. Torven som dekket kulturminnet var bevoskt med lyng, gress og noe småkratt. Bakenfor steinkonstruksjonen var en bratt skråning opp til et jorde. Sletta bar tydelig preg av at elva har endret kurs en rekke ganger, og trolig har også området vært oversvømt fra tid til annen (Figur 3 og Figur 2). Grunnen på sletta var dominert av en del stein og elvegrus.

I myra der id 244389 lå var det våt myrmark med lyngplanter, gress og mose. Det var generelt et åpent landskap, men med noen bjørkestrær rundt om. Det var mest trær rundt den nordlige halvdelen av gjerdet. På østsiden av gjerdet sto et brønnhus. Terrenget var jevnt skrånende. I overkant av gjerdet flatet det litt ut før fjellfoten til Kobbenesaksla (655 moh.) startet. Det var god utsikt over fjorden og Gullhornet (757 moh.) på andre siden (Figur 4)

Figur 2 Murens beliggenhet på elvesletta. De ulike elveløpene synes tydelig.

MÅLSETTING

PROBLEMSTILLING

Prosjektplanen la opp til en undersøkelse og botaniske analyser for å belyse samisk gårdsbosetting og kystsamisk ressursbruk som går lenger tilbake enn de skriftlige kildene. Etter å ha sett kulturminnene var det tydelig ut fra beliggenhet og utforming at disse ikke har hatt samme funksjon. Andre problemstillinger har derfor vært knyttet til strukturenes oppbygging, funksjon og alder. Videre har vi ønsket å se lokalitetene i lys av andre kulturminner i området for å sette de i en kulturhistorisk kontekst.

PRIORITERINGER OG STRATEGIER

Lokalitetene var mer overgrodd enn det vi hadde tenkt. Vi valgte derfor å bruke en del tid på å fjerne torv, slik at konstruksjonene skulle bli godt synlige i på foto og fotogrammetri. Dette

Figur 3 Elvesletta med muren synlig i bunnen av bildet. Bildet tatt fra toppen av skråning bak muren, retning sør

Figur 4 Dronebilde av gjerde id 214389. Gjerdet sees midt i bildet. Utsikt over Gullesfjorden/Guollesvuotna med Nakken og Forøya i bakgrunnen. Foto tatt mot nordøst.

var avgjørende, ettersom dokumentasjon var det sentrale på disse lokalitetene. Videre ble Bømarka prioritert for botaniske analyser i håp om at det skulle gi indikasjon om funksjon og kontekst.

Ca. 10 meter øst og vest for den nordlige enden av id 214389 observerte vi i felt to ovale strukturer som lignet tufter. Vi prøvestakk i begge to og kom ganske langt ned, men det kom ikke frem annet enn blaut myr. I forbindelse med arbeidet med begge gjerder prioriterte vi å gå litt rundt i terrenget for å se strukturene i sitt miljø. Det var på en slik tur at forlengelsen av id 214389 ble oppdaget.

UNDERSØKELSESMETODE OG DOKUMENTASJON

Prosjektplanen vår la opp til dokumentasjon ved hjelp av fotogrammetri og drone, samt pollenbotanisk undersøkelse på lokalitetene.

FELTMETODE

Begge lokalitetene ble undersøkt ved avtorving og fjerning av vegetasjon fra strukturene. I den nordlige enden av 214389 var det en større del av muren som i hovedsak besto av torv. For å se etter konstruksjonselementer valgte vi her å snitte gjerdet på langs og få frem en profil.

DIGITAL DOKUMENTASJON

Dokumentasjon av lokalitetene på Bømark var avvikende i forhold til standard prosedyre. Da det ikke ble gjennomført tradisjonell graving på lokalitetene var der heller ikke behov for innmålinger i felt. Innmålingene som ble foretatt begrenset seg til georeferansepunkter for ortomosaikk og prøver. I tillegg ble det målt inn en del av det som ble tolket som fortsettelse av gjerde id 214389, lengre ned i skråningen, men utenfor tiltakssonen. Denne delen av gjerdet var ikke registrert tidligere. Innmålinger av steingjerde og avtorvet område er gjort i etterarbeidet, hvor de ble digitalisert fra fotogrammetrimodeller i Agisoft Metashape Pro. Disse ble så importert til Intrasis. Referansepunkter til fotogrammetriserie og prøver ble målt inn med Trimble C-POS GPS. Det ble ikke foretatt andre innmålinger.

PRØVEUTTAK

Det ble ikke observert trekull eller annet som kunne dateres på noen av strukturene. Uttak av pollenprøver ble gjort av botanikerne og gjerde id 214389 var prioritert. Det var ikke mulig å kombinere våre undersøkelser med botanikernes undersøkelser, så det ble bestemt at de kunne ta ut prøver uten innmåling og markere prøvepunktene slik at de senere kunne bli målt inn av oss. Det ble funnet kull i noen av de botaniske prøvene som ble sendt inn til datering.

ERFARINGER

Prøveuttaket og dateringene fra selve profilen var nyttige, og kanskje burde vi ha prioritert å gå grundigere til verks for å se etter kull. Dette ville imidlertid ha gått på bekostning av avtorving. Uttaksstedet for den ene pollenserien og makroprøvene var fylt med vann og hadde konstant tilsig da vi skulle måle prøvestedene inn, noe som medførte at vi var nødt til å måle disse inn under vann og i svært lav temperatur. Grunnet undergrunnen på stedet var det ikke mulig å lage drenering fra hullet uten større inngripen. Det hadde trolig vært bedre å ta ut prøvene og måle dem inn samtidig.

Det å ta prøvestikk i det som kunne være tufter, for så å få disse avskrevet, var en god prioritering. Disse strukturelementene fremstår svært tydelig på Lidar og ser ut til å være en del av gjerdet. I ettertid ser vi også at vi skulle gått mer rundt i landskapet og tatt utgangspunkt i Lidar-bilder. Muligens ville konteksten til begge kulturminner da ha blitt klarere.

OBSERVASJONER OG RESULTATER

De to strukturene presenteres her hver for seg.

GJERDE ID 214389

Den arkeologiske undersøkelsen forholdt seg til det som var registrert i forarbeidet. Tilsynelatende var dette også helt korrekt og forlengelsen av gjerdet ned mot veien ble oppdaget mer tilfeldig. Denne delen er innmålt, men ikke undersøkt nærmere og vil ikke bli videre omtalt i dette avsnittet.

Steingjerdet var mer eller mindre helt overgrodd av mose, lyng og gress, med enkelte partier med mindre vegetasjon. Gjerdet besto av

Figur 5 Den nordligste og lengste gjerdedelen. Gjerdet er bygd av kampesteiner og mye stor stein. Foto tatt mot sørvest.

to deler med en åpning mellom. Den nordligste gjerdedelen var den lengste og målte 82 meter (Figur 5), mens den sørligste delen målte 21 meter. Åpningen mellom gjerdedelen var på 13 meter. Total lengde, inkludert åpningen, var ca. 117 meter. I den lengste gjerdedelen var det også en liten åpning på rundt 1,5 meter (Figur 6). Gjennomsnitt var gjerdet i overkant av 60 cm høyt og 60-70 cm bredt. Det var orientert nordnordøst-sørsørvest.

Gjerdet var i all hovedsak oppbygd av stein. Noen steder var det tatt utgangspunkt i store jordfaste kampesteiner, mens det ellers var tilført stein. Flesteparten av steinene var store og målte rundt 50 - 100 cm, med innslag av mindre stein. Steinene var stablet oppå hverandre, gjerne med

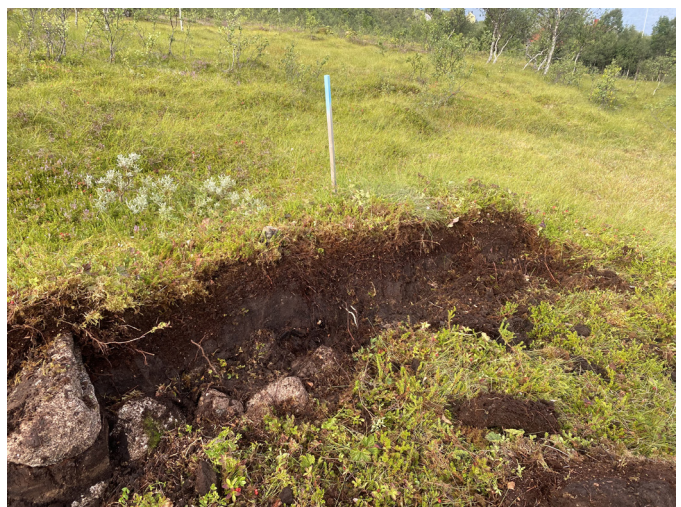
Figur 6 Åpning i gjerdet i den nordlige gjerdedelen. Foto tatt mot nordøst.

Figur 7 Nordlig gjerdedel der steinen har sunket ned i myra og det lagt sand og torv oppå. Foto tatt mot nordøst.

større stein i bunnen og mindre oppå.

I gjerdets nordende var det mindre stein, og de som var der så ut til å ha sunket ned i myra. I stedet for å bygge opp med nye steiner hadde man brukt torv. Vi snittet denne torvprofilen for å se nærmere på konstruksjonen. Det viste seg at den sørligste delen av denne hadde en kombinasjon av stein og torv, samt en del grå sand. På de siste meterne mot nord ble steinen mindre fremtredende før de helt forsvart. Torvlaget ble desto mer markant (Figur 7 og Figur 8). Det så ut til å ha vært gravd rundt gjerdet i dette området, og det virker sannsynlig at det er uttak av torv og at denne så er lagt på gjerdet.

Figur 8 Avslutning av gjerdet mot nord. Steinen forsvinner etter hvert helt og gjerdet består kun av torv. Foto tatt mot nordøst.

Figur 9 Steinmur beliggende foten av en bratt skråning. Foto tatt mot vest.

MUR ID 214390

Id 214390 kan best beskrives som en steinmur (Figur 9). I motsetning til id 214389, som ligger i et åpent myrlandskap, er id 214390 lagt helt inntil en bratt skråning i utkanten av en elveslette. Også utseende- og konstruksjonsmessig skiller disse to lokalitetene seg fra hverandre. Etter fjerning av et tynt vegetasjonsdekke bestående av lyng og gress, kom det frem en solid steinkonstruksjon med tilnærmet rette kanter. Muren fulgte skråningen og landskapet, har en øst-vestlig orientering, men buer mot nord midt på. Konstruksjonen er ca. 37 meter lang, 1 meter bred og 60 cm høy. Den er godt markert, men med en noe utydelig avslutning mot øst. Her er det ikke lenger en mur, men heller en, til dels, diffus steinrekke.

Figur 10 Utrast område av muren. Her sees tydelig at det er lagt mindre stein og grus på toppen. Foto tatt mot nord.

Muren er laget av stein av svært ulik størrelse; fra sand og grus helt opp til meterstore steiner. De største steinene lå gjennomgående nederst, før det har blitt fylt på med mindre stein lenger opp. På toppen av muren lå det stedvis finere masser som grus og sand. Omtrent midt på har muren rast ut. Ettersom dette før avtorving så ut som et konstruksjonselement, ble det fjernet ekstra med torv her (Figur 10). Muren er tilnærmet flat på toppen og går helt inn i skråningen.

ANALYSE

PRØVER

Gjerdet, id 214389, ble prioritert for botaniske analyser. Utover det ble det verken funnet trekull eller annet materiale, og det foreligger derfor ingen dateringer fra våre undersøkelser. Dateringene fra de botaniske prøvene omtales nærmere under avsnittet for trekullprøver.

Figur 11 De gule pinnene markerer uttak av de botaniske prøvene i gjerdet og er også utgangspunkt for dateringene. De to dateringene fra gjerdet er tatt fra prøver under steinen. Foto tatt mot nordvest.

Katalognummer (P/M)	Nat.vit.	Funnkontekst	Prøvetype	Daterbart materiale	C14 alder	Kalibrert alder (94,4%)
P 64632 (PPR79)	18620	Gjerde lag 3	C14	Bulk, rest av pollenprøve	95 ±15	1694-1917 AD
P 64637 (PPR86)	18621	Gjerde lag 6	C14	Bulk, rest av pollenprøve	1400 ±15	605-660 AD
M 21171	18619	Prøverute lag 4	C14	Uforkullede trebiter, Salix	30 ±10	1708-1907 AD

Tabell 1 Dateringsresultater fra gjerde og prøverute. Prøvene er tatt ut av det botaniske materialet av botanikerne. Ts-nummer er derfor erstattet med deres katalognummer.

Botaniske prøver

De botaniske prøvene ble tatt av Kari Loe Hjelle og Lene Synnøve Halvorsen. Totalt ble det tatt ut 37 botaniske prøver; 4 makroprøver og 33 pollenprøver fordelt på to pollenserier. Den ene pollenserien ble tatt gjennom torvlagene i vår profil i den nordlige enden av gjerdet (Figur 11). Den andre pollenserien kom fra en prøverute 5,60 meter ovenfor gjerdet (Halvorsen, 2021, s, 14-17).

Analysene viser at vegetasjonen har vært dominert av åpen bjørkeskog gjennom hele tidsperioden prøveseriene dekker. I gjerdet ble det funnet mye pollen fra starr og bærlyng. Laget som tolkes som anleggelsen av gjerdet viser pollenprøvene en nedgang i treslagspollen. Antagelig indikerer det at en del skog har blitt fjernet før gjerdet ble etablert. I lagene som tolkes som etter anleggelsen av gjerdet, er det påvist en økning i gress, kurvblomster og møkkindikerende soppspor. Sistnevnte sannsynliggjør at det har vært beitedyr i området (Halvorsen, 2024, s, 22-23).

Trekull

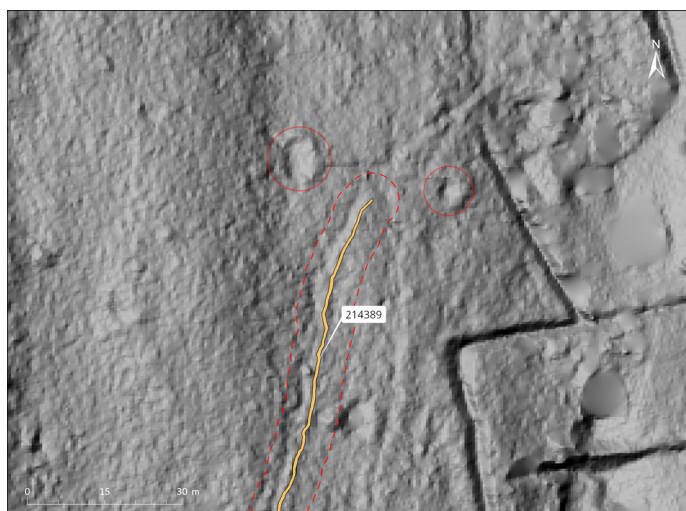
Det ble tatt fire trekullprøver som ledd i de botaniske analysene. Tre av dem inneholdt tilstrekkelig daterbart materiale, mens den siste prøven – fra det nederste laget i gjerdet – inneholdt for lite materiale til å kunne dateres (Tabell 1) (Halvorsen, 2024, s, 18).

Funn

Det ble ikke gjort noen gjenstandsfunn.

TOLKNING

Gjerdet (id 214389) ligger åpent i en myr og utgjør ikke – i alle fall ved første øyekast – noen innhegning eller mer sammenhengende gjerde. Det er heller ikke noe påfallende forskjell mellom oversiden og nedersiden av gjerdet. Ser man på Lidar, er det tydelig to ovale strukturer med en sammenhengende linje mellom dem som krysser gjerdet, og de kan se ut til å ha sammenheng med dette (Figur 12). Begge strukturer ble som nevnt prøvestykket, uten andre funn en svært fuktig myr. Antagelig har dette ingenting med gjerdet

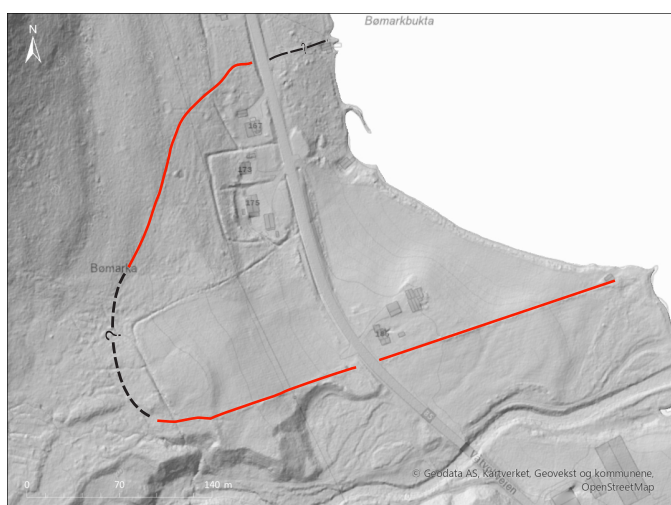

Figur 12 Til venstre: Lidar-bilde av gjerde id 214389 med de to ovale strukturene og tilhørende linje synlig. Til høyre: Flyfoto fra 1967. Det er synlig aktivitet i området, trolig i forbindelse med vannledning, og strukturene tolkes som moderne. Merk at gjerdet fortsetter mot nordøst, forbi det som i dag er registrert. Kilde: Statens kartverk, Geovekst og kommunene, Hinnøy-Grytøy 1967.

å gjøre, men kan heller være rester moderne brønner/brønnhus og en vannledning. På fotoet fra 1967 (Figur 12) er det tydelig at gjerdet buer i området der de moderne inngrepene er og man ser at det fortsetter mot nordøst. Det virker derfor sannsynlig at gjerdet opprinnelig har vært sammenhengende og at arbeidet i nyere tid har medført skader på konstruksjonen. Kanskje har man tatt stein fra gjerdet i arbeidet med vannledning.

I tillegg til den nevnte forlengelsen av gjerdet, kan man på Lidar se en mulig fortsettelse videre ned mot sjøen. Dette er illustrert på figur 13. I området rundt er det også flere andre mulige gjerder, hvorav ett (id 214433) er registrert. Dette går i utkanten av et jorde og følger eiendomsgrensa mellom gårds- og bruksnummer 18/1 og 18/2 i Kvæfjord kommune. Det ser også ut som at gjerdet fortsetter helt ned til sjøen. Muligens kan gjerdet ha hatt en fortsettelse nordover mot id 214389 og at dette skal sees samlet som en form for gårdsgjerde eller innhegning (Figur 13). Hvis ikke, kan gjerdet ha hatt en funksjon ved å skille innmark og utmark.

Alder på gjerdet har ikke vært mulig å anslå. Den tydelige overgangen fra stein til torv som konstruksjonsmateriale indikerer at gjerdet har vært vedlikeholdt og kanskje bygd på. Gjennom de botaniske analysene har det fremkommet dateringer fra denne delen av gjerdet. Prøvene har blitt tatt under en stein (Figur 11). I rapporten tolkes dette slik: «Det er ikke datering direkte fra

Figur 13 Mulig utstrekning av gjerdet slik det opprinnelig har vært. Den røde linjen viser de sikre gjerdene, mens den stiplede linjen er mer usikker. Her har det også skjedd en del aktivitet i nyere tid. Kilde: Statens kartverk, Geovekst og kommunene.

Figur 14 Mur (id 289281) som ble oppdaget under arbeidet. Ligner på muren vi undersøkte. Foto tatt mot nordvest.

bunn av lag 4, så en kan kun si at gjerdet er anlagt etter 600-tallet og før 1800-/1900-tallet. Mest sannsynlig er det anlagt i historisk tid, kanskje 16-1700-tallet.» (Halvorsen, 2024, s, 23). Prøvene ble datert til perioden 605-1917 e.Kr. Ettersom de er tatt under en stein som er en del av gjerdet, er imidlertid eldste mulige datering 1917. Denne delen av gjerdet kan ha vært reparert eller utvidet, så kanskje viser dateringen heller til denne aktiviteten og at resten av gjerdet er eldre. Gullesfjorden er gjennom historiske kilder fra 1600-tallet omtalt å ha nærmest utelukkende samisk befolkning (Borgos, 2015, s, 87-93) og gjerdet må nok sees i sammenheng med den samiske bruken av området i nyere tid.

Muren ved Bømarkelva (id 214390) har en helt annen beliggenhet og utforming. Heller ikke denne utgjør noen form for innhegning eller ser ut til å inngå i et mer sammenhengende system. Det er lite sannsynlig at den har vært brukt til å holde dyr inne eller ute fra noe, da plasseringen virker uhensiktsmessig. Den virker også overdimensjonert for dette formålet.

Vi regner med at beliggenheten på elvesletta og i nærheten av elva må være sentral for å forstå kulturminnet. Det er tydelig elva har endret kurs mange ganger og trolig også flommet over, både lenger opp og i dette området, samt at dette er en elv med mye kraft og som kan inneholde mye vann (Figur 2). Rundt 70 meter sørvest for muren er det registrert en mølle med fundament til møllehus og en demningskonstruksjon. En lignende mur (id 289281) ble også oppdaget

av oss 70 meter sør for id 214390. Denne ble i ettertid registrert av Sametinget, og måler 1,5 meter i høyden, er ca. 37 meter lang, og fullstendig overgrodd (Figur 14). Den ligger på toppen av en gammel elvetrasé. Disse to murene har svært likt utseende og oppbygning, og med sammenfallende plassering. Det er nærliggende å se alle kulturminnene som ligger tett og langs elva, som en del av et sammenhengende kulturmiljø der mølla har vært det sentrale.

Begge murene er kraftig oppbygd og planert på toppen. Vi tenker at dette kan ha vært del av en vei opp til mølla. Under vårflommen og dersom elva endrer leie, kan de solide konstruksjonene ha gjort området farbart på tross av mye vann rundt. En mølle må ha hatt en vei for transport av råvarer, og det er sannsynlig at denne var avgjørende for driften av mølla, og således måtte være farbar de periodene av året den skulle være i bruk. Ved økte vannmasser vil en oppbygd vei med solid murfundament gjøre at fremkommeligheten er sikret.